

ACC. N:R M. 14876: 1-12.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Ivar Johansson, Yankiva*
Härad: *Y. Göringe* Berättare: " " "
Socken: *Mattevödö Yankiva* Berättarens yrke: *folksamlingare*
Uppteckningsår: *1959* Född år *1897* i *Mattevöd*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sol och andra finrum. s. 1-12.

LUF 112

13/8-59

I Vankiva har varit mycket "fattig" bebyggelse. Hela Vankiva by revs omkring 1860, små gårdar uppfördes på ställen, där förut funnits torp. Man behövde i regel sålunda bara uppföra nödiga ekonomibyggnader. Så småningom förbättrades ~~också~~ boningshuset, men detta är till stor del gjort på 1900-talet. Enstaka gårdar, t.ex. Möllarp, Nyboda nr 1 och Kärråkra samt de gårdar i Mattered och Mala, som inte hört under herrgården, ^(Vankiva) har i regel haft stora boningslängor med salar och ^{salar} tillräckliga utrymmen. Även på Nyboda nr 2 finns det en väldig länga från den tid, då gården innehades av befallningsmannen Christian Håkansson /död omkring 1815/. Både där och på Stolparberga torde man nu ha ändrat om de utrymmen, som kallades salar. I Mala by finns det nog kvar ett par stycken.

Jag känner bäst till Matteredsocken, där jag är född. Den förste, som inrättade sal torde ha varit /om man undantar Skyrups herrgård/ länsman G.Th. Resfeldt /död 1885/ eller möjligen hans svärfar länsman O. Pehrsson /död 1832/. Denna länga är förmodligen inte så mycket förändrad och bör vara omkring 150 år gammal /den fanns inte 1808, då farfars morfar och hans familj tvingades därifrån/. Vidare finns

en väl bibehållen sal i Axel Johanssons gård Isastorp nr 1. Denna boningslänga är, vill jag minnas, uppförd omkring 1850, och salen inreddes kanske något ~~äldre~~ senare. Byggnaden är till stor del byggd av eke-timmer.

Den finaste salen i M^{amm}atteröds socken ^{här i} var en tid Måleböke. Boningshuset uppfördes 1857 av en man, som hette Nils Nilsson. Han "byggde sig själv ute" och måste rätt snart flytta därifrån. På väggarna sattes målade tapeter. Målaren hette Olof Nilsson, bodde i en del av ^{Mjölkalänga (Finns kyrka)} Måleböke av befolkningen sen länge benämnt Bäckasko; han målade annars mest porträtt, tror jag. Målningen hade en hel del figurer och där finns den enda bevarade bilden av Matteröds gamla kyrka. Målningen har överlämnats till Hässleholms museum, men den är i ett mycket miserabelt skick. - I Isastorps by fanns sal på nästan varje gård. De hade tillkommit på ⁶⁰⁻1880-talet. Salen var ett gavelrum, i regel gick det tvärs över längan med ett fönster på vardera sidan av längan och två på gaveln. Möblerna var enkla, en ^{stoppel}soffa vid gaveln med ett runt bord framför. Över detta hängde fotogenlampa. I övrigt fanns där i rummet en eller två byråer samt något klädskap,

"pedestal". eller vanligen "pedistalen". Vid långväggarnas fönster stod mindre bord och vid spiskammarväggen en säng eller soffa. I salen i mitt hem, /byggnaden uppförd 1889 och förstördes ungefär precis 70 år efter resningen i maj i år av eldsvåda /anlagd av en sinnessjuk/ hade hållits fyra bröllop, två vigslar ägde också rum där /kanske tre/ 1893 dansades där i salen, vid senare bröllop förekom inte dans men rätt mycken sång ~~och~~ musik ~~med~~ orgel, fiol och gitarr.

I de salar, som jag känner ^{välf} till fanns inga eldstäder. De uppvärmdes av ugn i "lillastuan", när de användes under den kallare årstiden. På sommaren bjöds ~~alltid~~ gäster ut i salen. Där fanns det alltid rikligt med blommande växter och även några bladväxter, såsom myrten o. andra.

I "gamlegår" där hemma, ^{häringshuset} byggd 1842 men väl i huvudsak uppförd av äldre timmer, fanns "stora stuan" och "lilla stuan" samt en kammare mittför förstugan. I förstugan hade varit väldigt höga trösklar.

^{Öster om} Utanför förstugan fanns ett kistehus, där pigan brukade bo, och detta rum gick tvärs över längan, liksom härbergshuset öster om kistehuset. Vid ~~västra~~ ändan fanns lillstuan ^{med} med ingång från köket ^{här} ~~här~~.

skorstenen gick ut till söderväggen. Det fanns vid Västra gaveln
 förutom spiskammare och något annat förvaringsrum ett rum, där "heren",
 som vaktade får och boskap innan stengårderna från skiftet lagts upp
 på 1850-talet, hade ett rum för sig. / Troligen kan jag med litet
 besvär leta reda på de anteckningar, som jag gjort om denna byggnad /
 De ^{övriga} längorna i byn var uppförda ungefär efter samma mall, men ^{C. v. Halvar Ljung och 10 brändt värmdigt}
 de som var något äldre hade haft bränneri "stärs", och en av byns
 boningslängor hade en gång haft kök och stuga i samma, men skilje-
 väggen hade senare uppförts. Över ingångarna hade funnits kors inhugg-
 na i plankväggarna / finns kvar på ett eller två ställen fortfarande
 i Matteröds socken/. Skorstenarna hade troligen kommit till på 1600-
 talet, då man slutade ha särskilda stegehus /av gamla beskrivningar
 att döma/. Endast ett hemman i Isastorp hade haft stärs efter 1832.
 Då slutade min farfars far att bränna troligen på grund av påverkan
 från den Wieselgrenska nykterhetsrörelsen, och då han slutade, gjor-
 de ett par av de andra som han. Men kyrkvärden i byn fortsatte att
 bränna till i slutet av 1850-talet /enligt gamlas berättelser/.
 Far kom mycket väl ihåg ^{brännningen} det /f. 1842/ och mor mindes stärsset, men
 hon var inte alldeles säker på att de brände där /mor f. 1851/.

I allmänhet hade dom planterat fruktträdgårdar vid boningshusen och bärbuskar/vid enskiftet på 1840 talet. /Vid mitt hem fanns fruktträd redan tidigare, men detta hemman hade inte flyttats, troligen byggts först där efter branden i september 1678, då byn förstördes under striden mellan snapphanar och Hummerhielms ^{dräpning} truppstyrka /skulle rensa de illa kända nästena/. - I den gamla längan hade funnits särskild avstängd säng för husbondefolket med sparlakan för. Mor tog bort den ~~stax~~ hon kom till gården, ^{1871/} ty hon tyckte inte det var snyggt. Farfar byggde då ett undantag /1871/, och jag tror där skulle inrettsal också, men han dog innan det blev riktigt färdigt /4/9 -72/. Längan finns ännu i Holma, N. Rörum /Cronvalls/, dit den flyttades när farmor dött /1876/. - Bastu fanns i Isastorp sen långt tillbaka. Den hade brunnit någon gång på 1850-talet. Sedan byggdes en ny, och den välvda delen finns kvar. Vid sidan om bastuan låg byns malttorke, som också brann. Far hade varit där och torkat malt flera gånger. Mor bryggde dricka till omkring 1910. Sommarstua hade funnits på flera ställen i Mätteröds socken, men de var ^{borta} ~~rivna~~ före fars tid. Kanske någon av dem användes till undantag sedan. Kistekammaren hem

användes av pigorna. I detta rum förvarades förmodligen också en del matvaror. Jag kan inte tro, att detta rum hade annat än lergolv där hemma. Förändringen hemma i byn skedde vid ombyggnad av boningshusen, i allmänhet strax efter "skiftet" eller "mätningen", men där hemma först 1889. - Det fanns i Matteröds socken åtskilliga rum, som inte tapetserades, ända fram på 1880-90 talen, senare har jag inte minne av mer än ett hem, där väggarna skurades, nämligen i Skälsböke. Det hade funnits skurväggar också i gamlegår där hemma, men när de börjat sätta upp tapeter, minns jag inte. Redan från 1889 hade man tapeter i den nya längan, men det var mycket billiga sådana. Den allra första hade varit väldigt mörk med ljusare dekorerings. Det hade inte varit panel i något av rummen. Det var plankväggar i hela huset /skotväggar/ en del gammal ekeplank användes, men det var nog mest furutimmer. I källaren kunde man se, att en del av den gamla längan använts till trossbotten. Möblerna var ~~de allra~~ enklaste marknadsmöbler. Men förut hade de haft hemgjorda möbler. Farfar och hans fäder i flera led hade gjort både stolar och bogträn på vintrarna, och med dessa åkte de ner i Lundatrakten och såldes.

1060!

I den nu förstörda längan fanns stolar, ^{av bok} som far och farfar gjort.

Gungstol fanns på vart ställe, och den hade i regel sin plats i sa-
len eller ett annat finrum. Hemma stod den alltid på vintben i en

kammare bredvid stugan ^(mors kammare) men flyttades på sommaren ut i salen. Orgel

anskaffades hemma 1901 ¹⁸⁹⁰ och det var rätt många i socknen, som skaffade

orgel vid den tiden eller något senare. ^(Barn) De större klädskap, som

fanns i hemmen kunde ^{i allmänhet} nog dateras till 1850-talet. ^(Väskåp av trä) De var "hemmagjor-

da" av någon snickare i trakten.-Här i Vankiva gjordes på 1850-ta-

let en del rätt snygga pulpeter av möbelsnickare, som gick omkring

i hemmen och stod där och arbetade. Under tiden hade de kost och li-

te lön kontant liksom skraddare och skonakare samt skolmästare. ^{7 pulpetersna fanns i regel lömsack}

Pianon fanns inte på landsbygden i dessa trakter utom i mera väl-

situerade och förnämre hem. Vävd mattor hade man i varje hem.

Det var först under första världskriget, som köpmattor började be-

gagnas.-Husförhöret hölls i stugan men kalaset efteråt avåts i sa-

len, och måltiden var färdig och framdukad, när prästen ^{av} slutade ^{full förhöret,}

Man hade också "brydegille" i salen, och då lekte man och hade sko

för sig. Däremot minns jag inget höstagille, utan det blev ^{bara} lite

extra förplägnad /vinsoppa och ris-gröt samt kaffe/ den kvällen,
 då man avslutade den naturliga hösten. Så länge far gick före /led-
 de raden av höstakarlar/ utbringade han alltid ett leve vid avslut-
 mingen. Detta skedde alltid på ^{salen} ~~en~~ backe i vången /vid sidan om var
 en rund inbuktning i backen, och denna kallade smörhålan/ Från
 backen hurrade man, så att de ^{skulle} ~~hördes~~ till gården, där länsmannen
 bodde /Gylleboda/, och länsmannen brukade berömma far, för att de
 (För detta fått blev det ordet hulan att hulla först i byn.)
 hurrade bra och taktfast. - Salen användes dock sällan som gästrum.
 Men det kunde inträffa att släktingar stannade över där. - Salen
 pyntades med blommor och löv vid högtider. - Salen städades grund-
 ligt på våren. I regel till pingst men ibland tidigare /när pingst
 kom sent/. Senare tider användes salen både för tvätt, äpplen ho-
 nung och kläder, men i min barndom hölls den någorlunda i ordning
 året runt utom sen det blev så kallt att man inte kunde ha några
 fönsterträn där. - Jag tror inte att man kan tala om någon högkon-
 junktur i dessa trakter förrän på 1870-talet. Både 50 och 60 talen
 var det en hel del svåra år. 1857 förstördes grödan i stor utsträck-
 av våldsamma regn och översvämningar, och 1868-69 var det dels

missväxt, dels härjade sjukdomar /scharlakansfeber/^{drumforn} och dels ~~skad~~
det en stor utvandring, som liksom tog andan ur folk. Men 70-talets
uppsving gjorde att man fick litet bättre råd ~~att~~ förbättra byggnaderna.
- Prästgården^{i Hönstada}, Skyrups herrgård, Måleböke /då $\frac{1}{2}$ mantal/ och
länsmansgården utgjorde förebilderna för inredning och möblering i
Matteröds socken.-Här i Vankiva var det de av gammalt självägande
^{från ärfvande} bönderna, och det var nog påverkade utifrån, ty Vankiva herrgård
har nog inte efter Ehrenborg /1857 död/ haft nämnvärt inflytande
på dessa ting förrän kanske på 1900-talet. Prästgården inte heller
så mycket. Däremot kom det nya samhället Hässleholm att utöva ett
stort inflytande här. I stort sett var det ~~med~~ inflyttade personer
som byggde upp Vankiva by, ^{och denna} som såldes ut omkring 1860 efter Ehren-
borgs död. Och de hade i regel inte mycket att bygga för.-Att bar-
nen skall ha egna rum har inte kommit förrän efter första världskri-
get.

När vigsel ägde rum i salen hemma, hade man flyttat undan soffan
som stod mellan fönsterna på gaveln. Där hade man inrättat ett li-
tet altare. Orgeln hade då också flyttats ut i salen, eljest hade

orgeln sin plats i dagligstugan.

Tjänstefolket hade det nog rätt trångt och besvärligt ända till början av 30-talet. Många fick bo i oeldade rum, hade knappt möjlighet att torka sina kläder. Det fanns drängkamar utan bord. Man hade ingen stans, där man kunde skriva ett brev utom i t.ex. en fönsterkarm. I många hem var det emellertid annars ett gott och vänskapligt förhållande mellan husbondefolket och tjänarna, men någon "bekvämlighet" i drängkamarerna fanns det sällan.

Taket i salen var alltid förr det vanliga med synliga bjälkar. En och annan försökte väl, där det fanns höga stolpar, att lägga tak under bjälarna men i regel trivdes man sen inte på samma sätt som förr, man delade upp ^{de} i flera rum osv.

Långa gardiner hade man som regel vid högtidliga tillfällen men i vardagslag gick det bra med bara en kort tvärs över. Fotogenlampor i taket hade det nog varit hemma i salen från 90-talet, men det fanns också en bordslampa där på ett av småborden. I övrigt användes ^{flera} fotogenljus eller hemstöpta, de senare dock mest vid julhelgen, då de skulle vara tända, när folk gick till ottan

Västerns d. 8. 8. 59

Högskoleingenjör
A. O. Johansson

svar å skrivelse av 25/9 59.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 112

I de tre salar, som jag känner bäst till, var den sådan. Dock tycker

jag mig minnas, att den äldsta av dem vid något tillfälle haft det runda bordet mitt i rummet. I ett annat, där salen var kortare än de jag beskrivet, troligen inte mer än 6 alnar i byggnadens längdriktning /möjligen 8 alnar/ stod bordet mitt å rummet. Sängplats fanns nog i samtliga, men den användes blott på sommaren, så vitt jag vet, och annars endast vid alldeles särskilda tillfällen /bröllop el. begravning med långväga släktingar/.

Omkr 1870 - 1910/.

Jag har den uppfattningen, enligt gamlas berättelser, att salen kommit till i stället för sommarstuan. Om den senare har jag ganska dunkla begrepp, men jag vet att sådan funnits på 16- 1700 talen i Mätteröd och att man troligen tagit särskild nytta av sommarstuan vid hemmansdelning och i vissa fall för undantag. Jag har också för mig att man i vissa fall flyttade ut i sommarstuan, där man åt inte bara på höstagillen och brydegillen utan även, då man fann det för varmt i närheten av köket.

Om gamlegår har jag inte funnit anteckningarna. Kanske de stannat i det gamla hemmet i Isastorp. Finner jag dem senare, ber jag få återkomma.

Om möbeltillverkningen hemma vet jag nog inte så mycket utöver vad jag skrivit redan. Det fanns både bogträn och stolar i det gamla hemmet. Det fanns enkla utskärningar i dem men intet märkligt. Far hade i sin ungdom varit med på en släboäcker i Lundatrakten, men de äckorna upphörde för farafars del omkring 1860. - Morfar tillverkade träskor och med ett lass väl rökade träskor åkte han till slättbygden /jag vet inte riktigt var/. Hans äckor upphörde strax efter mormors död /1857/. Hade morfar och farfar haft raska och livliga hästar. Ett par fina hästar blev bortstulna från morfar strax på 1860-talet. Både farfar och morfar brukade ta mot resande, som var på väg åt slätten och västgötar ute på försäljningsturer.

** Har funnit en del av dessa med de flesta mött utlästa, men jag har inte skrivit av dem. De morfar såsom funnit inte i beakt i anteckningarna.*

Tillägg

Vad skulle det betecknas om vrisal i talen? - De två första (1893, 1906)
gångarna hälls det på ett jag vet inget tal av prästen. Det gjorde
sinnfullt vid kyrkoherde Fredrik från Finsjö 1920. Men hälls ett
"varusjäntal" tal. Då hälls flera andra biologiöppstal, men det
var inget särskilt att beteckna om. Leherna, som fördom
läkkes utomhus, och endast 1893 förekom dans i talen
(det var vid julidagen och jag minns det ju inte). Jag minns
orkna två böcker i granngårdarnas "talen", men det finns
intet särskilt att beteckna om. Det ena hälls 1904, och
då var "ändeliken" alldeles särskilt omhändertaget (Maurin
som nu är änkling, fyllde 90 år senaste september).